

ДЕЦАТА НА БЪЛГАРИТЕ

Когато стане въпрос за демография, българите ни много боли. Толкова ни боли, че отказваме да говорим публично по темата и да назоваваме нещата с истинските им имена. Предпочитаме завоалирани термини, създаване на работна група или писане на поредната „Демографска стратегия“, която никой няма да прочете. За съжаление, никой не се занимава с този проблем, защото ефектите не носят бърз политически дивидент. В същото време, няма политик в тази държава, който ако го попитате дали е важна за него демографията, да ви отговори отрицателно. Но на практика, не се прави почти нищо. **Вече статистически не можем да се възпроизведем на нивата си, където сме били само до преди 30 – 40 години.** Просто математиката не го позволява с настоящия потенциал на човешкия капитал и коефициент на плодовитост.

А защо стана така? **Не бедността е позорна, а невъзможността човек да се отърве от нея чрез труда си.** Причините за ниската раждаемост до голяма степен са монетарни. В България все по малко хора остават заради някакъв алтруизъм. Има много емпирични изследвания, които доказват, че е невъзможно една държава да преживее икономически бум или „икономическо чудо“, ако населението ѝ в трудоспособна възраст расте по-бавно от 2% годишно и когато средната възраст на това население е над 45 г. Разбира се, не само България, но и повечето страни от развития свят не отговарят на тези условия, затова и т.нар. „икономически чудеса“ от началото и средата на 20-ти век, вече изчезнаха.

Така например, в периода от 1850 г. до 2000 г. в западноевропейските страни очакваната продължителност на живота се е повишила от 40 г. на 80 г., а средният брой деца на една жена е спаднал от 4,5 деца до малко повече от 1. **Според различни оценки, застаряването на населението в ЕС ще коства ок. 27% от БВП на ЕС до 2070 г.**

Не само ЕС, но и всички развити държави по света ще бъдат изправени пред голямо предизвикателство при финансирането на своите разходи в бъдеще, свързано със застаряването на населението. Това е така, защото бързо намалява съотношението между плащащите данъци и осигуровки и получаващите пенсии. Така например, според доклад

на ЕК от 2020 г., през 2019 г. на всеки човек над 65 г. се падат средно 2,9 лица в трудоспособна възраст в рамките на ЕС. През 2070 г. се очаква този коефициент да спадне до 1,7. Променената възрастова структура, от своя страна, изменя и потреблението на стоки и услуги вътре в националното стопанство. Оттук идва и важното заключение, че **до голяма степен икономическия растеж и демографията, могат да определят и обяснят растежа на доходите на глава от населението.**

Така например, наскоро Световната банка излезе с твърдението, че България вече е част от „клуба на богатите“ държави с „high income“, в които БВП на глава от населението е над 14 000 долара на година. Това е така, дотолкова доколкото сме съгласни с твърдението на Световната банка, че ако получавате поне 14 000 долара на година, то вие сте богат човек. Това прави по 1 166 долара на месец, което по настоящия курс долар към лев, прави между 2000 и 2100 лв., което е средната работна заплата в България за 2023 г. според данните на НСИ. Сметките са верни, но с две условия.

Първото е, че Световната банка е направила своята методология на база данни за всички държави по света. Така например, най-долната граница на бедност в същата класация е от 0 до 1 100 долара годишен доход, което прави по по-малко от 100 долара на месец. **Трябва да си дадем ясно сметката, че когато Световната банка ни казва, че сме минали в „клуба на богатите“ по доходи на глава от населението, то тя ни сравнява със страни от Африка и Латинска Америка. Спрямо тях, България наистина е богата държава.**

Второто условие, е именно демографията. Страната ни намаля с половин милион души за 10 години. Когато се мери показателят БВП на глава от населението, в числителя стои абсолютния размер на БВП за съответната година, а в знаменателя стои броя на населението. Кажете ми, когато знаменателят намалява, какво се случва при делене на съответната дроб? Разбира се, че крайният резултат нараства по-бързо, отколкото ако знаменателят нарастваше също, или остане непроменен. Това важи за всяка държава от развития свят. Навсякъде знаменателя намалява, а агрегирани показатели като БВП на глава от населението нарастват. Това е по-скоро трагедия, отколкото реална конвергенция. **Защото част от по-добрия стандарт на живот, е пряка функция от това, че сме по-малко като народ.**

Ето ви пример. БВП на България за 2023 г. беше в размер на ок. 186 млрд. лв. Населението от последното преброяване е 6,5 млн. души. Това прави ок. 28 600 лв. БВП на глава от населението на годишна база или ок. 15 800 долара. Точно толкова показва и статистиката на официалния сайт на Световната банка. Сега си представете, ако не бяхме загубили 500 000 българи за последните 10 години? Тогава трябваше да делим 186 млрд. лв. на 7 млн. души, а не на 6,5 млн. души. Тогава БВП на глава от населението, при равни други условия, щеше да бъде 26 500 лв., или 14 600 долара на година. **Разликата е ок. 1 200 долара на човек повече, като пряк резултат от загубеният човешки капитал само за десетилетие.** Разбира се, БВП на страната ни би бил потенциално по-висок, ако икономически активното население в трудоспособна възраст, е повече. Но в дългосрочен период. За какъвто у нас, за съжаление, не се мисли. В случая на България, **трябва ясно да се каже, че една част от нарастването на благосъстоянието, за съжаление се дължи на ниската раждаемост.**

Намираме се в ситуация в която световното население непрекъснато нараства, а ресурсите продължават да се разпределят непропорционално и неефективно. На този фон, българското национално стопанство се намира в непрекъснат отрицателен естествен прираст на човешкия капитал, средно с 50 – 60 000 души всяка година в периода след 1990 г. **С две думи, страната ни намалява с един областен град всяка година.** През 1990 г. сме били ок. 8,1 млн. души, а днес, според последното преброяване, вече сме 6,5 млн. души. Това е спад с 20% за период от 34 години. **В момента сме точно толкова като брой население, колкото сме били в периода 1940 – 1943 г. по време на Втората световна война.** Прогнозите на всички реномирани статистически институции за България сочат, че ще бъдем по-малко от 5 млн. души само след още няколко десетилетия (в периода 2050 – 2070 г.). **Според доклади на ООН пък, България е страната с най-бързо топящо се население, на територията на която няма война.**

Но къде отидоха децата на българите?

През 1970 г. дялът на децата (от 0 до 17 г.) спрямо общото население на страната, е бил 28%. През 1995 г. този дял пада вече на 22%, а през 2022 г., е вече 17%. **Така за ок. 50 години, дялът на децата в България спрямо общия брой на населението, е намалял с близо 11 пр. п.** За сметка на това, населението на възраст 65 г. и повече, нараства от едва

9,7% от общия дял през 1970 г. до 23,5% днес. Разбира се, последното не е лошо. Това означава, че средната продължителност на живота е нараснала, което е така, но също така означава, че заради ниската раждаемост няколко поред десетилетия, възрастовата структура на българите се е изменила по начин, който едва ли би могъл да ни хареса.

За периода 1990 – 2022 г. в България са направени общо 1 830 429 аборта, според официалната статистика. Изследванията показват, че ок. 25 – 30% от всички аборти са по лекарско предписание и са били неизбежни и принудителни, а останалите ок. 70%, са били по решение на родителите. Знаете ли колко са 70% от 1 830 429 бебета? **Точно 1 281 300 неродени българчета, които са могли да се родят, но различни немедицински обстоятелства, са попречили. Разбира се, всяко едно число е човешка съдба, която е уникална и няма как да бъде изследвана и описана, но статистиката е такава.**

Има и други деца, които България загуби за този период. **След 1990 г. са родени малко над 330 000 деца с български акт за раждане и място на раждане извън България по регистъра на ГРАО.** Основно става въпрос за страни като Турция, Северна Македония, Молдова, Украйна, САЩ, Германия и Великобритания. **Най-много деца на българи се раждат в Германия, а след това в САЩ и Великобритания** (близо 65% от общата стойност за целия период). **Всъщност, децата на българите преди 1989 г. започнаха да раждат деца. Само че не в България.** Тези деца на българи обикновено не носят български имена. Повечето говорят „развален“ български, а част от тях, дори не знаят български. Техният “native” език е или английски или немски или турски или някакъв друг в зависимост от това в коя държава са родени и къде са учили. **Вероятно след още едно поколение, техните деца няма да знаят нищо за България.**

На този фон, в момента в България има ок. 300 000 семейства, които не могат да имат деца. Българското семейство мина от двудетен в едндетен модел. Ражданията са рекордно малко – едва 57 478 през 2023 г. Това е годината с втората най-ниска раждаемост от век насам. Първата е 2022 г., когато се родиха 56 917 бебета.

Ако съберем неродените деца на българите през годините след 1990 г. с родените такива извън България, то можем да кажем, че **днес ни липсват 1 611 300 деца. Толкова не се родиха или пък се родиха, но на друго място. Защото в България на техните**

родители не им хареса. И с право! Защото освен икономическа инфраструктура, трябва да има и социална такава.

И затова сме виновни всички. Очевидно някъде бъркаме.

И не - пазарната икономика няма как да реши този проблем. Напротив, този проблем е враг на пазарната икономика. Защото за да създадеш условия и среда на младите българи да се възпроизвеждат, се изискват редица ангажменти и жертви. Държавата трябва да пожертва значителна част от парите в държавния бюджет, а бизнесът трябва да пожертва част от печалбата си. Икономиката вероятно ще трябва да пожертва част от растежа. А резултатът от усилията в живота трябва да се измерва по-достойно, а не „на око“.

А у нас какво стана? Стана това, че телевизорите ни всяка година стават по-големи, а членовете на семейството, които сядат пред тези телевизори, все по-малко.

И не – не е решение да внасяме индийци, пакистанци и всякакви други. Проблемът е много по-дълбок от обикновен недостиг на кадри на пазара на труда. Става въпрос за изменение на културната идентичност на България.

Японците са го измислили – имат национална доктрина, според която, в страната не могат да влизат мигранти да работят, независимо колко са квалифицирани. Това се прави с цел запазване на културната цялост на нацията, независимо че това ще им коства средно с 1,5 пр. п. по-нисък икономически растеж през следващите 100 години. **Там има обществен консенсус, че целостта на човешкия капитал и съхранението на нацията е по-важно от идеята за малко по-висок икономически растеж.** Точно този растеж не трябва да е самоцел, а функция от подобро обществено благосъстояние, включително в демографски план.

Защото семействата, които създаваме, са по-важни, от семействата от които идваме!

д-р Любослав Костов

08.08.2024 г.